

Hoofdstuk 1



DE SCHADUWFILOSOFIE

Urban Experiment (UX), een clandestiene hackersgroep in Frankrijk, ziet het als zijn missie om positieve, collectieve experimenten te ondernemen. De leden brengen veel tijd door in verboden secties van het ondergrondse Parijse tunnelstelsel om van daaruit in te breken in gebouwen. Ze spenderen tijd en geld om nationale kunstschaten te restaureren die volgens hen door de traditionele instituties van de Franse staat zijn verwaarloosd.

Untergunther, een subgroep van UX, is berucht vanwege de herhaaldelijke inbraak, gedurende meer dan een jaar, in het Parijse Panthéon om een verwaarloosde negentiende-eeuwse klok te herstellen, tot grote ergernis van Franse autoriteiten. Schrijver en journalist Jonathan Lackman vroeg aan de actiegroep: ‘Waarom doen jullie dat?’ Lazar Kunstmann, de spreekbuis van de groep, kwam met een simpele retorische tegenvraag: ‘Hebt u planten in uw huis? Geeft u ze elke dag water?’ Voor UX is repareren tot tweede natuur geworden. Het gaat om

een hogere plicht, namelijk om ‘zorg te dragen voor de vergeten artefacten van Franse beschaving’.¹

Je kunt je afvragen: Waarom inbreken? Waarom niet een legitieme onderneming uitdenken die deze diensten verricht? Toen we spraken met Kunstmann werd ons duidelijk dat UX sneller, goedkoper en doelgerichter te werk gaat dan elke bureaucratische instelling die belast is met de zorg en het behoud van artefacten van de Franse cultuurgeschiedenis.

UX bestaat uit een bende buitenbeentjes die de zaken opschudden: gezag ter discussie stellen, provoceren, experimenteren.

WELKE ANDERE BUITENBEENTJES ZIEN WE NOG MEER?

Buitenbeentjes zijn kwajongens die de stabiliteit van het gewone zakendoen bedreigen; afvalligen die in hun organisatie of gemeenschap tegen de stroom in roeien; non-conformisten die meer gestimuleerd worden door ambigüiteit, onzekerheid en kansen dan door de realiteit; rebellen die regels doorbreken en de perspectieven van anderen ter discussie stellen; zonderlingen die worstelen met hun diepste drijfveren en hun eigen eigenaardigheden omarmen; extreme individualisten die er niet voor terugschrikken voort te borduren op andermans denkbeelden en hun eigen inzichten gul delen, ongeacht hoe utopisch of vergezocht ook.

De in 1887 geboren Britse arts Helena Wright doorbrak barrières in de medische wereld. Ze was zowel een vroege protagonist van seksuele voorlichting en voorzieningen voor gezinsplanning als ook een zeer belangrijke organisator in de adoptiepraktijk.²

Terwijl adoptie tegenwoordig algemeen gangbaar is (en in de VS een industrie ter waarde van 13 miljard dollar heeft voortgebracht) was Wright met deze dienstverlening nog een pionier. Via haar klinieken bracht ze vrouwen die een abortus wensten of die niet in staat waren voor hun nageslacht te zorgen in contact met kinderloze vrouwen. Wright was destijds een radicaal; zij tartte de maatschappelijke eerbaarheid door contraceptie en seksuele voorlichting aan te bieden ten behoeve van gezinsplanning.

Vervolgens speelde ze een rol in de oprichting van de Nationale Vereniging voor Geboortebeperving en het Internationale Comité voor Bewust Ouderschap. In haar boek *Sex and Society* (1968) betoogde ze dat het individu een eigen seksualiteit moest ontwikkelen die uitsteeg boven het ouderschap. Zij was een pionier van de 'positieve seks'-houding door te betogen dat seks geen schuldgevoel moest oproepen en ook niet iets 'viezigs' was.

In haar persoonlijk leven was Wright ook enigszins een buitenbeentje. Ze had een open huwelijk, hield thuis seances en toonde interesse voor astrologie en het leven na de dood. Zij geloofde dat 'de zonderlingen van nu de profeten van de toekomst waren' en werd haar hele carrière geconfronteerd met verzet uit het medische establishment, van maatschappelijk werkers en van een rechtsstelsel dat met moeite haar innovaties kon bijbenen.

Buitenbeentjes zoals Helena Wright vertonen een opmerkelijke vindingrijkheid in het oplossen van problemen die velen niet durven aanroeren, laat staan erkennen. Buitenbeentjes stellen de gevestigde praktijken van zittende instituties fundamenteel ter discussie, verleggen grenzen en onderzoeken kansen die anderen, afkerig van risico of behept met een traditionele instelling, laten lopen. Ze lokken nieuwe denkrichtingen

en houdingen uit, door als katalysator te werken in brede maatschappelijke discussies over onderwerpen als seksualiteit, geweld, mensenrechten, gelijkheid en onderwijs. Buitenbeentjes proberen niet alleen te voorzien in een substitutie voor een bestaande dienstverlening, maar vragen zich ook openlijk af of die dienstverlening wel noodzakelijk is.

In het onderwijs hebben verstorende buitenbeentjes, zonder alternatieven te formuleren voor vier jaar hbo of een universitaire opleiding, de basis voor formele schoolgang als zodanig ter discussie gesteld (in de ontscholingsbeweging). Ze probeerden de leerpraktijk zelf radicaal te transformeren.

In haar boek *Don't Go Back to School* geeft de onafhankelijke, erudiete pleitbezorger Kio Stark beschrijvingen van buitenbeentjes die alternatieven vonden voor formeel onderwijs. In de woorden van Stark: 'Mijn doel was het tegendeel van hervorming [...] niet het repareren van de school [maar] het onderwijs een metamorfose laten ondergaan – en van de traditionele school in plaats van als enige optie één onder vele maken.' Stark haakte tijdens haar promotieonderzoek af omdat ze het te beperkend vond. Zij schrijft: 'Mensen die afstand doen van de school bouwen hun eigen infrastructuren op. Aan het formele schoolonderwijs ontlenen zij het beste wat dit te bieden heeft en ze vinden het opnieuw uit.'

Een andere onderwijsvernieuwer, Dale Stephens, richtte UnCollege op, dat een curriculum voor zelf-aangestuurd onderwijs aanbiedt. Stephens verliet school toen hij twaalf was en besloot op zoek te gaan naar mentoren die hem konden bijbrengen wat hij zelf wilde leren.

Inmiddels, ten dele dankzij buitenbeentjes zoals Stark en Stephens, is alternatief onderwijs pijlsnel een groeiende markt-

plaats aan het worden, met online platforms zoals Skillshare en Coursera, die alternatieven bieden voor traditionele academische opleidingen. Mattan Griffel, een voormalige instructeur op Skillshare en nu een oprichter van zijn eigen start-up, One Month Rails, maakte zichzelf programmeertaal eigen en wilde het leerproces voor anderen gemakkelijker en intuïtiever maken. Via Skillshare schreef hij meer dan vijftienhonderd studenten in, waarmee hij voor het geven van een enkele cursus meer dan 30.000 dollar verdiende.

Deze intuïties spelen ook een rol in de gezondheidszorg. We spraken met Stephen Friend, die een nieuwe manier van werken met ziekte-gerelateerd onderzoek ontwikkelde uit verzet tegen de huidige traditionele op beloning gebaseerde, gesloten academische benadering.³ Met behulp van zijn non-profit bio-netwerk Sage ontwikkelde hij een gemeenschap van genomische en biomedische wetenschappers die zich inzetten om behandelingswijzen en geneesmiddelen met elkaar te delen. Als een van de eersten droeg het farmaceutische bedrijf Merck klinische en genomische data bij die in hun ontwikkeling 100 miljoen dollar hadden gekost. Friend is bezig om nog meer farmaceutische bedrijven over te halen pre-concurrerende data te doneren. Hij heeft van de overheid, industrie en stichtingen gemengde financiering bijeengebracht. De allerbeste laboratoria van academische instellingen nemen deel aan dit project, waaronder Columbia, Stanford, de universiteiten van Californië in San Francisco en San Diego.

Friend probeert geen data en ideeën te beschermen, maar haalt onderzoekers juist over tot samenwerking en stimuleert ze voort te borduren op de succesvolle ideeën van anderen. Sage Bionetworks, dat in 2009 werd gelanceerd, functioneert online

als een openbare bewaarplaats voor data en modellen, waarvan Friend hoopt dat het een soort Wikipedia voor de levenswetenschappen zal worden. Friend biedt niet alleen een nieuwe dienstverlening aan. Hij verandert de manier waarop we onderzoeken.

WAT MOTIVEERT EEN BUITENBEENTJE?

Reputatie en waardering zijn de primaire drijfveren in de hele economie. Adam Smith sprak van de 'onpartijdig waarnemer', die ons tot handelen aanzet om de waardering van anderen te verwerven. Deze kracht is op zwarte markten net zo sterk aanwezig als in de formele economie.

Wie met de grote stroom meegaat, voelt zich prettig als anderen zijn of haar werk goedkeuren of erkennen, en de bekendste middelen daarvoor zijn bonussen, salarisverhogingen en promoties. Buitenbeentjes zijn niet compleet anders: velen zijn begaan met hun reputatie. Graffiti-artisten proberen indruk te maken op elkaar door gevaarlijke locaties te bespuiten. Hackers zijn voortdurend met vaardigheden en engagement aan het pronken door hun triomfen zichtbaar voor anderen op internet te plaatsen. Mogelijk dat een betoger van Occupy Wall Street net zo geïnteresseerd is om voor zichzelf als onruststoker reclame te maken en van de gemeenschap van betogers erkenning te verkrijgen als in maatschappelijke transformatie. Zelfs binnen de Occupybeweging was er sprake van een zekere statushiërarchie. Degenen die sinds het begin in de beweging waren geweest, stonden bekend als 'Dag 1 bezetters'. Betogers kregen krediet van medebetogers op grond van hoe lang zij verbonden waren geweest aan de beweging, of zij in het park

hadden geslapen, en of ze waren gearresteerd. Het mag dan misschien geen diploma van de Harvard Business School zijn, de innovatie van buitenbeentjes drijft op de sociale valuta die je alleen van soortgenoten kunt krijgen.

Het vooruitzicht van financieel gewin is een van de grote motiverende krachten in de formele economie. Dat is het ook in de buitenbeentjeseconomie, waar een dergelijk gewin vaak vergezeld gaat van erkenning en respect. Eén innovator die wij ontmoetten verdiende per dag meer dan tweeduizend dollar met de verkoop van drugs. Naar eigen zeggen koos hij voor dat leven omdat het hem bij de jongeren populariteit en respect opleverde: 'Ik werd gerespecteerd door leeftijdgenoten, en in mijn buurt zelfs door volwassen mannen. Toen ik negentien was, bezat ik een mooie auto, een prachtig appartement, en kende ik financieel geen zorgen.'

Andere buitenbeentjes in dit boek worden niet echt gedreven door de jacht op geld, maar bijvoorbeeld door creatieve expressie, de behoefte een probleem te verhelpen, het gestaag onder de knie krijgen van een ambacht of vaardigheid, de drang om hun gemeenschappen te beschermen en te verdedigen, of de sensatie vrijuit te gaan voor een vergrijp. Menig buitenbeentje zal instemmen met kunstenaar en schrijver Kahlil Gibran, die zei: 'Ze vinden me stapelgek omdat ik mijn dagen niet voor goud verkoop; en ik vind hen stapelgek omdat ze denken dat er aan mijn dagen een prijskaartje hangt.'

Deze woorden bieden een inkijkje in een soort dubbel bewustzijn – om een uitdrukking van W.E.B. Du Bois over te nemen – dat door de meeste buitenbeentjes wordt ervaren. De meesten bezitten een scherp besef van 'wij' en 'zij'. Ze zijn in staat om de waarden van het officiële systeem te begrijpen, na te

praten of ervan te profiteren, maar houden een gescheiden bewustzijn in stand.

Al kan dit tegen de intuïtie indruisen, vaak zijn er altruïstische motieven en rechtvaardigingen in de buitenbeentjes economie werkzaam. In een gesprek met schrijver en activist Andrew Feinstein kwamen we te weten dat zelfs wapenhandelaren soms geloven dat zij door een maatschappelijk voordeel te leveren de verdrukte steunen of de onderdrukte mondiger maken. Feinstein vertelde ons dat het niet onnatuurlijk zou zijn als een wapenhandelaar dacht: Ik bewapen de machtelozen om vrede tot stand te brengen. Ook de oplichter bezit een verwrongen moraal. Eén identiteitsfraudeur die wij spraken maakte duidelijk dat hij nooit op iemand zou azen van wie hij dacht dat deze 'de klap niet aankon'.

In andere gevallen zijn de motieven van innoverende buitenbeentjes veel ongecompliceerder: het draait om overleven, evenals om de noodzaak familie, vrienden, de eigen gemeenschap of hun buurt te beschermen en te verdedigen.

Een van de voormalige Somalische piraten die wij spraken, Abdi Hasan, is een man van drieëndertig uit Galkayo, een stad in het noorden van Centraal Somalië. Nú verblijft hij in de gevangenis van Hargeisa, een inrichting in Somaliland (een enclave die in 1991 onafhankelijk werd van Somalië). Hier worden piraten gehuisvest na een veroordeling wegens het kapen van schepen in de Hoorn van Afrika.

Hasan besloot piraat te worden op een avond nadat hij was teruggekeerd van zijn werk in een hotel in Galkayo. Hij was toen achtentwintig. 'Ik was wees,' vertelde hij ons in gebroken maar verstaanbaar Engels. Zijn ouders kwamen om het leven tijdens de Somalische burgeroorlog, en als oudste bleef hij ach-

ter om voor zijn zes jongere broertjes en zusjes te zorgen. Dag in dag uit had hij op zijn werk in het hotel gezien, vertelde hij ons, dat piraten hogere inkomens hadden, waardoor ze huizen konden kopen, auto's konden aanschaffen en konden betalen voor hun verslaving om khat te kauwen. Hongerig en ten einde raad besloot hij zich bij een piratenbende aan te sluiten om zijn familie een beter leven te verschaffen.

Hasan was gedurende zijn hele piratencarrière een infanterist, die de beoogde schepen enterde en bewaakte. Gedurende vijf jaar nam hij deel aan acht missies, waarvan er twee uitliepen op de geslaagde ontvangst van losgeld. Hij werd gevangengenomen – na een mislukte ontsnappingspoging – door een zee-macht van de Europese Unie en Somalië, die bekendstaat als Operatie Atlanta.

We vroegen Hasan hoe het was om piraat te zijn. 'Het was vreselijk,' antwoordde hij. Hij legde ons uit dat het heel akelig was om te zien hoe op de gekaapte schepen mensen zich huilend afvroegen of ze het zouden overleven. 'Voel je je schuldig?' vroegen we. Hij zei: 'Absoluut. Maar ik had honger.' Hij legde nog eens nader uit, via onze Somalische tolk, dat de honger groter was dan zijn schuldgevoelens.

Terwijl Abdi Hasan sprak van de noodzaak om voor zijn familie te zorgen, gaven andere piraten aan dat de grenzen tussen geldelijk gewin enerzijds en anderzijds het verlangen om hun gemeenschap te verdedigen en ondersteunen kunnen vervagen.

In deze gesprekken werden over de oorsprong van piraterij in Somalië herhaaldelijk twee factoren aangevoerd: het gebrek aan duurzame werkgelegenheid en een verleden van buitenlandse aanvallen op Somalische visgronden.

De ineensstorting van de Somalische overheid in 1991 had het

land veranderd in een falende staat die niet bij machte was de veiligheid, het lichamelijk welzijn en de welvaart van de meerderheid van zijn bewoners te garanderen. Tegelijkertijd brokkelde de macht van kustpolitie en marinekorpsen af, wat inhield dat vissers die langs de Somalische kust actief waren, onbeschermd waren tegen buitenlandse schepen die illegaal in de Somalische wateren visten. Niet bij machte om ander werk te vinden, gingen sommige vissers ertoe over buitenlandse vissersboten in de Golf van Aden, onderdeel van de waterweg die de Middellandse Zee via het Suezkanaal verbindt met de Indische Oceaan, aan te vallen.

Dit verhaal – de arme, werkloze, behoeftige visser die alleen maar terugpakt wat hem wederrechtelijk werd ontnomen – snijdt hout. Hoewel geld verdienen de primaire reden was voor Somaliërs om tot piraterij over te gaan, wordt zo ook de noodzaak van de beweging duidelijk. Deze redenering levert een aantrekkelijke rationalisatie om je in te laten met illegaal en vaak gewelddadig gedrag.

We spraken met Jay Bahadur, een schrijver (*The Pirates of Somalia: Inside Their Hidden World*) en journalist die een aanzienlijke hoeveelheid tijd in Somalië heeft doorgebracht. Hij vertelde dat de Somalische piraterij halverwege de jaren negentig inderdaad primair een zaak was van voormalige vissers. Zij vielen buitenlandse trawlers aan die zich te dicht bij de Somalische kust ophielden. De leiders van de vroege beweging waren oprecht als zij meenden dat er inbreuk werd gemaakt op hun visserijgronden. Zij vormden een bevrijdingsbeweging die boetes oplegde voor illegale activiteit. De eerste bendes leerden hun methodes aan andere mensen, en de beweging verspreidde zich over heel Somalië.

Sinds die eerste dagen hebben de meeste Somalische piraten niet meer gevestigd. Vissen is in Somalië een marginale activiteit, niet traditioneel Somalisch, en volgens Bahadur wordt er door veel Somaliërs op neergekeken. Dit verhaal wordt dus door piraten aan journalisten en schrijvers gepresenteerd als een manier om hun gedrag te rechtvaardigen. ‘Er was in het begin heus wel een enkele gekrenkte visser,’ vertelde Bahadur ons, ‘maar voor het overige is deze verklaring niet echt waar.’

Piraterij in Somalië groeide begin 2008 snel, toen de regering van Puntland min of meer instortte. Niet in staat om zijn soldaten te betalen, kreeg het land te maken met een overschot aan jonge, bewapende en werkloze mannen. Zij sloten zich aan bij piratenbendes om een inkomen te verwerven. De kustwacht van Puntland trainde zelfs sommigen van deze eerste piraten in navigeren en het uitvoeren van enteringsoperaties. De combinatie van een half ingestorte overheid met een sterke geldelijke prikkel, laag risico en de geografische ligging van Puntland (uitgespreid langs de Golf van Aden en de Indische Oceaan) kan als katalysator worden beschouwd voor de uitbarsting van de piraterij in Somalië.

Eén piraat die wij spraken, Mohamed Omar – die actief was in Eyl, een stad in de autonome staat Puntland – vertelde over zijn beweegredenen om piraat te worden. ‘We hadden niet de bedoeling iemand te doden,’ zei hij vanuit zijn Somalische gevangenis. ‘We waren gewoon arme vissers die werden aangevallen. We moesten onszelf verdedigen.’ Hoewel, toen we hem vroegen wat hem er in aantrok piraat te zijn, hij onmiddellijk antwoordde: ‘Het geld.’ Mocht hij na zijn gevangenschap geen werk kunnen vinden, dan wil hij terugkeren naar de piraterij.

Abdu Said, een piraat uit Hobyo, een havenstad in noord-

centraal Somalië, liet een vergelijkbaar geluid horen: ‘Ik werd piraat om de Somalische kust te redden.’ En na een korte pauze voegde hij eraan toe: ‘En om geld te verdienen,’ waarbij hij erg zijn best deed om dat laatste te laten klinken als latere overweging en niet als primair motief.

MAAR IS ‘BUITENBEENTJE’ NIET GEWOON EEN ANDER WOORD VOOR ‘ONDERNEMER’?

Hoewel buitenbeentjes en ondernemers eigenschappen delen – ze nemen risico en streven door hun eigen passie en gesjacher vrijheid en autonomie na – moeten ze niet met elkaar worden verward. Buitenbeentjes zijn alternatief, zelfkritisch en kwetsbaar. Ze verleggen grenzen. Ze vechten systemen aan. Zeker, soms schuilt in het lichaam van een ondernemer de persoonlijkheid van een buitenbeentje, en wanneer deze identiteiten versmelten kunnen de gevolgen explosief zijn.

Twee zakenmensen die dit hybride DNA bezitten zijn Steve Jobs en Richard Branson. Met zijn grote zelfvertrouwen, prestatiegerichtheid en de wil om anderen voor zich te winnen was Jobs een typische ondernemer. Hij wist een van de meest succesvolle bedrijven op onze planeet te creëren, die iconische producten naar de massa bracht. En hoewel Jobs soms onwankelbaar leek, deinsde hij er niet voor terug zijn kwetsbaarheid te laten zien (een heel goed voorbeeld is zijn beroemde toespraak voor afgestudeerden van Stanford waarin hij vertelde zich een mislukking te hebben gevoeld nadat hij door zijn eigen bedrijf was ontslagen).

De alternatieve, rebelse geest die hij bij Apple al vanaf het be-